

בראשית הייתה העריכה

מאת זוהר סלע

הכרתי את אשר טללים לפני שפגשתי אותו. חיים יבין צילם סדרה על מערכת הבחירות הסוערת של שנת 1981 ("ציקלון B" - הטקסט הידוע של מנחם בגין הרשע). הסדרה נקראה "הנבחרים". עבדתי אז כעוזר עריכה בסרטי "קסטל" בירושלים, שהיה בית פוסט בהנהלת מיכה ועליזה שגריר זכרונם לברכה. חודש ימים לפני שהסדרה אמורה הייתה לעלות לאוויר בערוץ אחד - והיחיד ברוממה, התברר לחיים יבין שמצב הסדרה אינו טוב והוא החליט לערוך אותה מחדש והפעם אצלנו ב"קסטל". הוחלט שניסים מוסק, ואשר טללים יערכו, ואני אהיה עוזר העריכה שלהם. כך יצא ששמעתי הרבה מאוד דברים טובים ונעימים על אשר עוד לפני שפגשתי אותו.

כעבור מספר ימים נפגשנו שלושתנו והתחלנו בצפייה. היו מאות שעות של חומרי גלם שצולמו ופותחו בריברסל, זאת אומרת חומר גלם שהוא לא נגטיב אלא פוזיטיב שחור לבן. ככה עבדו בבניין הטלוויזיה. היו לנו שלושה שבועות להעמיד את הפרק הראשון לשידור. הביאו לנו מזרונים לחדרי העריכה ואוכל. עבדנו 16 שעות ביום וסיימנו בזמן ובהצלחה. אחר כך, לשמחתי, אשר בחר בי לערוך לו מספר פרקים בסדרת הדרמה שהוא ביים: "מפגש במדבר". במשך כל השנים הרבות שחלפו מאז שמרנו על קשר חברי ומקצועי. לפני מספר שבועות אשר יצר איתי קשר וביקש ממני לכתוב מאמר קצר על עריכת סרטים למגזין "תקריב". שמחתי מאוד לעבוד עם אשר, שנבחר להיות העורך של המגזין, שהפעם יהיה על נושא כה קרוב לליבו - עריכה. אשר התרגש מהפרויקט והרגיש טוב יחסית באותו זמן, כי היה בסופו של טיפול ארוך וקשה שעשה רושם שהצליח. שלחתי לו חומרים. דיברנו, והוא התחיל לגבש את התוכן. אשר הספיק גם לבחור את השם למאמר: בראשית הייתה העריכה.

יהי זכרו ברוך.

אף לא אחד האמין בסרט הדוקומנטרי ארץ בראשית, סרטו של הצלם והבמאי משה אלפרט, כי בישראל מעולם לא נעשה עדיין סרט טבע דוקומנטרי באורך מלא, עם כוונה להגיע למסך הגדול בקולנוע ולא להיות מוקרן אך ורק בערוצי טלוויזיה ופסטיבלים.

משה צילם את הסרט במשך למעלה מעשרים שנה ומכיוון שרוב רובם של צילומי הסרט כבר נעשו, היה צריך כעת לגייס כסף "רק" לתהליך הפוסט פרודקשן (עריכת תמונה, עריכת פסקול, מוזיקה, מיקס, צבע, מעבדה, כותרות, כתוביות והפצה). לשם כך ערכתי עבור מפיק הסרט (חיים מקלברג) סרטון קצרצר של מספר דקות במטרה לגייס משקיעים. עברה שנה מאז ערכתי את הסרטון הקצר ועדיין לא נמצא אף לא משקיע פרטי אחד שהאמין בסרט ורוצה להיכנס כשותף

בהפקה, גם אף אחד מערוצי הטלוויזיה לא הביע עניין וגם לא אף אחת מקרנות הקולנוע. קיבלתי טלפון ממי ששידך אותי למשה ולסרט, אורי אופיר, המוזיקאי של הסרט. אורי אמר לי: "משה התייאש, ולא מתכוון לחכות יותר לכסף, שלא עושה רושם שמגיע או שגיע אי פעם בעתיד. הוא רוצה להתחיל מיד את העריכה ומחוסר ברירה הוא מתכוון לשלם לך מכיסו הפרטי כי גם המפיק שעד עכשיו ניסה לגייס את הכסף לא מוכן בשום אופן להשקיע כסף", והוסיף ואמר: "משה מבקש שתעשה לו מחיר נמוך במיוחד ואז אפשר יהיה להתחיל את העריכה". הסכמתי לעשות מחיר מיוחד למשה כי האמנתי בו ובפרויקט ומאד סקרן אותי האתגר.

לחדר העריכה הגיעו מאות שעות של חומרי גלם. היו לי אלפי בינים (בין - BIN - תיקיה במחשב שמקבילה לבין הישן מעץ שהיה עומד לצד שולחן העריכה בפילם ועליו היינו תולים את השוטים וממנו מוצאים אותם חזרה לשולחן), ועשרות אלפי שוטים והכמות האדירה הזו של חומרי גלם הייתה כבר אחרי סלקציה ראשונה וקפדנית של משה (בהמשך העריכה, כשהסרט קיבל צורה ומבנה ביקשתי ממשה להראות לי עוד חומרים ספציפיים שלא הגיעו אלי לחדר העריכה בתחילת הדרך). כמו בכל סרט דוקומנטרי אחר שאני עורך וערכתי, רשמתי על דף נייר ובעיפרון תיאור של כל שוט ואת מספר התיקיה בה נמצא אותו שוט (בסרטים עלילתיים אינני נוהג לרשום כלל את השוטים והטייקים או לתלות בחדר העריכה לוח שעליו יש פתקיות והערות שונות על השוטים והסצנות ומה מקומן בסרט על פי התסריט או התקדמות העריכה), רשמתי על כל שוט בנוסף לתיאור שלו גם ציון.

דוגמא: בין מספר 40, שוט 24, דקה 19:50, קלוז אפ. תמרה (אמא זאבה) פנים מערה, סיימה להניק את הגורים, ישנה + פאן לימין, ארבעת הגורים ישנים גם הם + זום אאוט (לא נקי) למדיום שוט - כל המשפחה ישנה + השוט יכול להתחבר יפה בעריכה מקבילה לשוט של ברק (אבא זאב) משוטט בשדה מחפש אוכל + אורב לארנבת ליד המחילה שלה - נמצא בבין מספר 23, שוט 15, דקה - 05:20. ציון - טוב מאוד.

בצורה זו של רישום עברתי על כל בין ובין (תיקיה אחר תיקיה) ועל כל שוט ושוט. נתתי ציונים לשוטים, תיארתי אותם ובעצם בניתי את תפיסת העריכה הראשונה של הסרט על דף הנייר - ה-in וה-out. היו גם הרבה שוטים שלא נרשמו כלל, ולפעמים שוט קיבל הערה שהוא בינוני, חלש או טוב ויפה. לפעמים שוט גם קיבל ציון טוב מאוד, ויש גם פעמים ששוטים קיבלו את הציון מציון - בחומרים של "ארץ בראשית" (להבדיל מהרבה סרטים אחרים שרשמתי וערכתי) היו הרבה מאוד שוטים שקיבלו טוב מאד, יפה ומצוין. הצפייה והרישום הם המפגש הראשון והמרתק עם מה שיהיה בסופו של דבר הסרט הגמור והתהליך של רישום כל שוט ושוט ושל כל הבינים הוא מתיש, ארוך ודורש ריכוז והרבה מאד כתיבה ידנית. במשך עשרים ואחת משמרות עריכה צפיתי בחומרי הגלם וכתבתי רשימות (יחסית מעט זמן לכל כך הרבה חומרי גלם וזה מכיוון שלא היו דיאלוגים אותם הייתי צריך לרשום והם אלה ש"גוזלים" את רוב הזמן בסרטים אחרים שרשמתי וערכתי). בסופו של התהליך יצאתי עם מאות דפים בכתב יד ועם יבלת סופרים כואבת. מפיקים לא תמיד מבינים למה אני "מבזבז" כל כך הרבה זמן על צפייה ורישום, ובעיקר הם לא מבינים למה הם צריכים לשלם על הזמן הזה את אותו סכום כסף כמו שהם משלמים על העריכה. אבל מבחינתי, הרישום של השוטים הוא העריכה הראשונה והחשובה והמעניינת ביותר כי בצפייה

וברישום אני מבצע את הניפוי הראשון והרגשי של החומרים. פעולה שהיא פעולת העריכה הכי חשובה והכי משמעותית לקראת העריכה שתכף תתחיל.

בזמן הרישום והצפייה מתחיל להסתדר אצלי בראש הסגנון שיהיה לסצנות ולסרט, המבנה שיהיה לסרט, הצורה והקצב. כמובן כל זה עדיין ברמה התיאורטית אבל זה נמצא שם, משפיע ונותן לי כיוון. מניסיוני, במידה ורוצים לנצל ולהשתמש בחומרי הגלם בצורה נכונה בחדר העריכה, רק בדרך זו של רישום מדויק, עם תיאור מדויק של השוטים ואיפה הם נמצאים, תהיה אחר כך בזמן העריכה שליטה בעשרות ולפעמים במאות שעות של חומרי הגלם. במהותו, כל שוט שצולם היה רוצה להיות על הטיים-ליין לפחות פעם אחת ואפילו לו רק כאופציה לרגע. אבל רק מעטים מאד מאותם שוטים מגשימים את המהות הזו שלכבודה צולמו והונצחו. ומעטים עוד יותר השוטים שזוכים להיות על הטיים ליין לנצח נצחים. זו הסיבה שצריך וראוי להתייחס בכבוד וברצינות לכל שוט שצולם ולדעת לנצל את כל אותם חומרי הגלם הקיימים בצורה נכונה, נבונה ובאחריות הראויה. כשצפיתי ורשמתי את חומרי הגלם הבנתי שכדי לעשות סרט שלא יהיה "רק" לחובבי טבע ושיהיה לו סיכוי להגיע לקולנוע, הדבר הנכון לעשות יהיה לתת לסרט סגנון דרמטי מוקפד ולשמור על איזון ודיוק מבחינת זמן המסך שיינתן לשלושת הסיפורים המרכזיים בהם נמצאות הדמויות הראשיות - להקת זאבים בהרי רמת הגולן, זוג חתולי ביצה על שפת ים כנרת, ויעלים במדבר יהודה. בין הסצנות של שלושת גיבורי הסרט השונים כל כך באופי ובמהות הייתי צריך גם לבנות ולשלב את סיפורי המשנה של בעלי חיים אחרים שאינם קשורים תמיד בקשר ישיר לחיי הדמויות הראשיות. ובנוסף לכל זה, לשלב נוף דומם, לו שמור בסרט תפקיד חשוב ומשמעותי. ידעתי שאני צריך לחבר יחד בהרמוניה, במבנה ובקצב מאד מדויק את האלמנטים האלו של הנוף/טבע דומם, והטבע החי ביחד עם התפתחות העלילה של הדמויות הראשיות הנמשכת לאורך תקופה של שנה תמימה ועל פני תשעים דקות של סרט. הייתי צריך לשמור על איזון מדויק ומינון נכון בין רגעי היופי והעצב של שלושת גיבורי הסרט והיופי האבסולוטי של הטבע הדומם והאכזריות של מאבקי ההישרדות של החיות השונות בטבע. בעיקר הייתי צריך לשמור על קצב העלילה של הדמויות הראשיות בלי ליצור כבדות ובנאליות.

היה חשוב לי שהצופה יסחף מיד אל תוך עולם החושים של הסרט. רציתי פתיחה דרמטית, חזקה ויצרית שתגדיר מיד בהתחלה את הסרט כפי שהוא. אך לא רציתי ישר בתחילת הסרט לחשוף לצופים את הדמויות הראשיות ואת הנוף היפה. לכן הסצנה הראשונה בסרט היא דווקא עם שתי דמויות משנה. האחת: נמייה. דמות שלא נראה אותה יותר בהמשך הסרט. והשנייה: נחש. דמות שתמשיך להופיע בצורות שונות בהרבה סצנות בהמשך והיא הדמות הרעה לאורכו של כל הסרט. בדומה לסצנה הראשונה שערכתי ונמצאת בתחילת הסרט החיים על פי אגפא. הצופים של ארץ בראשית נכנסים כבר מהפריים הראשון של הסרט לתוך האווירה והסגנון המלווים אותם עד לסוף הסרט. כמו אגפא, ארץ בראשית מתחיל בסאונד קצרצר וחזק רגע לפני שמופיעה התמונה ועל רקע מסך שחור. הסאונד- באגפא: צעקת קרב יפנית. ובארץ בראשית: לחישות קרב של נחש ונמייה. הרגע בו הסאונד מקדים את התמונה גורם לדריכות ומשתיק את הקהל שיושב באולם ואז מופיעה על המסך מלחמת הישרדות קשה וארוכה בין שני אויבים ותיקים, אכזריים וחכמים - נמייה נגד נחש -

הסצנה ערוכה בכוונה באריכות ובלי מוזיקה ויוצרת כמו באגפא, אך הפעם לאורך סצנה שלמה, דרמה שישר "מדביקה את הצופה אל הכיסא".

כבר היינו לקראת סיום עריכת התמונה ועדיין לא נכנס אף לא משקיע אחד לסרט. משה היה צריך כסף כדי לסיים את הסרט, ולכן הוא פנה וביקש את עזרתו של חבר ותיק וטוב שלו, יוסי שריד. מי שהיה בעבר שר החינוך, חבר כנסת, סופר ועיתונאי. שריד עשה כמה טלפונים ותוך מספר ימים נקבעה ונערכה ההקרנה הראשונה של הסרט אי פעם (עדיין בלי קריינות ועם פסקול מוזיקלי זמני שכתב אורי אופיר ובו קטעים שאני מנגן בחליל רועים). ההקרנה הייתה בסינמה סיטי- צומת גלילות, והצופים המאושרים היו אנשי קרן רבינוביץ', המפיץ/מפיק משה אדרי והצוות שלו, המפיק של הסרט "שלנו" ויוסי שריד. ההקרנה הייתה מוצלחת ביותר ומיד עם סיומה קרן רבינוביץ' נכנסה כשותפה ומשה אדרי הביע את רצונו להקרין את הסרט בבתי הקולנוע שלו ולהיות אחראי על הפצת הסרט (זה לא קרה בסופו של דבר), והמפיק גם הוא חזר באותה הזדמנות להיות נוכח. הסרט היה סיפור הצלחה מרגש. יותר ממאה אלף צופים נלהבים ראו את הסרט על המסך הגדול בקולנוע. ארץ בראשית היה סרט הקולנוע הראשון אותו ערכתי ובו מבקרי הקולנוע כתבו על העריכה קצת יותר מהרגיל ונתנו לי קומפלימנטים שמעולם לא נכתבו בעבר על סרטים אחרים אותם ערכתי. הפעם הם לא הסתפקו בלכתוב שהעריכה - "בקצב נכון" או "בקצב טוב" או "העריכה קולחת". הפעם המבקרים הרחיבו במקצת ולדעתי זה היה מכיוון שלא היה להם משהו אחר שאיפשר להם לנעוץ בו מילים. כי מה כבר אפשר לכתוב על סרט שאין בו דיאלוגים והשחקנים הראשיים בו הם זאבים, זוג חתולי בר ויעלים במדבר. בכל אופן, נעים שכותבים על עבודתך מחמאות ולא את הנוסחאות הבנאליות הרגילות.

ערכתי כתבות וסרטים דוקומנטריים עוד מראשית ימי בחדרי העריכה בירושלים, כשעבדתי כשכיר של מיכה ועליזה שגריר בסרטי "קט" ו"קסטל". אחר כך לאורך השנים בהם ערכתי בעיקר סרטים עלילתיים המשכתי וערכתי גם סרטים דוקומנטריים. למיטב ניסיוני ידיעתי והבנתי, אין הבדל מהותי - ולא צריך שיהיה - באופן ובצורת העריכה או בגישה שצריכה להיות בין עריכה של סרט דרמה עלילתי שיש בו תסריט, שסביבו פחות או יותר מתרחשת העבודה על הסרט, לבין עריכה של סרט דוקומנטרי שהתסריט שלו הוא יותר מעין הצהרת כוונות ופחות תוכנית מדויקת של עבודה. כמובן יש את אותם ההבדלים הברורים והבולטים באופיים; בסרט דוקומנטרי בדרך כלל אין יותר מטייק אחד לכל שוט (למעט שוטים של אווירה כללית או בסרטים בהם הקונספט שונה מזה של סרטים דוקומנטריים "רגילים"), יש בדרך כלל רק טייק אחד וזווית צילום אחת, אין שחקנים מקצועיים (למעט פרזנטורים), התאורה בדרך כלל טבעית (למעט בראיונות מתוכננים מראש), וכמעט אין אביזרים ותפאורות שמוכנים מראש לצורך הצילומים. יש עוד הבדלים (שימוש בחומרי ארכיון, תמונות סטילס וראיונות), אבל הם לא קשורים לחומר הגלם שמגיע לחדר העריכה אלא יותר לצוות שעובד על הסרט, לצורת העבודה בלוקיישן ולימי הצילום. כל אלה לא ממש עושים את ההבדל בזמן העריכה של הסרט. מה שחשוב וקובע בעריכה (לדעתי) הם החומרים שאיתם צריך לערוך את הסרט ולא איך הם נעשו. לכן מבחינתי בחדר העריכה אין הבדל מהותי ומשמעותי בין שני הסגנונות השונים ותמיד נהניתי לזגוג ביניהם. עבורי ההנאה מתהליך העריכה כרוכה בראש ובראשונה בחומרי הגלם ובאדם שהביא לי אותם ולא ביוקרה, בקושי, בתקציב או בהבדלים בין הז'אנרים.

שמעתי עורכים וגם במאים הטוענים שעריכת סרט דוקומנטרי היא יצירתית יותר מעריכת סרט דרמה, שהיא קשה ומאתגרת יותר כי הסרט הדוקומנטרי נברא כביכול "רק" בזמן תהליך העריכה. העובדה שכביכול אין ולא קיימים חוקים חד משמעיים בעריכה של סרט דוקומנטרי לא עושה את העריכה ליצירתית יותר או למאתגרת יותר וקשה יותר. אולי אפילו ההפך. בסרט עלילתי - שבו יש כביכול חוקים "נוקשים" תסריט, טייקים, זוויות - העריכה איננה פחות מאתגרת, יצירתית וקלה או פשוטה מאשר עריכה של סרט דוקומנטרי, ואולי שוב ההפך מכך. הדבר נראה לי דומה לנגינה של מוזיקה קלאסית שהיא לצורך הדוגמה: סרט דרמה שיש לו תסריט - יש תווים, ובין נגינה של מוזיקת אוונגרד שהיא לצורך הדוגמה: סרט דוקומנטרי נטול תסריט - אין תווים. מה הן העדפות המוזיקליות ומה טעמו האישי כל אחד ואחת, תחליטו בעצמכם ועל פי ניסיונכם. אבל לא ניתן לומר במפורש מי מאותם סגנונות יותר או פחות קל או מסובך לביצוע ולנגינה כי בסופו של דבר העניין תלוי ברמה ובאיכות של המוזיקה וברמה והאיכות של הנגנים ולא בז'אנר של המוזיקה.

כשהתחלתי לערוך כתבות וסרטים דוקומנטריים בסרטי "קט", ערכתי כמו כל העורכים והעורכות שעבדו בחדרים לצידי על שולחן העריכה - סטיינבק. חתכנו והדבקנו את סרט הפילם במכשיר שנקרא ספלייסר. חומר הגלם שערכנו היה מצולם ומפותח בשחור לבן, ונקרא ריברסל. כל חיתוך בתמונה שהייתי עושה הייתי צריך לקבל עליו אחריות, כי לא ניתן היה לחבר מחדש את התמונה בלי שתהיה קפיצה (ג'אמפ קאט) של הסרט בזמן ההקרנה. עברו כמה שנים והתחלתי לערוך חומרי גלם שצולמו בצבע וערכתי על הדפסה שנעשתה במעבדה מהנגטיב (ז"א יכולתי לחתוך את התמונה היכן שראיתי לנכון לעשות זאת, כי מיד לאחר העריכה התמונה חזרה למעבדה לחיתוך הנגטיב). כך עברו עוד הרבה שנים ואז הגיעה העריכה בקלטות VHS - וידאו, ולבסוף הגיעו המערכות הדיגיטליות של היום. אז הפכתי, אני ועוד עורכים רבים, "רק" לעורכי תמונה כי לעריכת פסקול היו עכשיו עורכים שנקראים מעצבים. הטכניקה של עשיית הסרטים (צילום, הקלטה ועריכה) עברה שינוי גדול ומרתק לאורך כל השנים שאני נמצא בתוך חדרי עריכה. והתוכן? התוכן נשאר אותו תוכן.